

A Behncke-memorandum (1905. február 13.) – Chile a császári Németország Latin-Amerika politikájában

Fischer Ferenc¹

Abstract   **Behncke’s Memorandum (13 February, 1905) – Chile’s Place in the Latin America Policy of Imperial Germany.** To Chile – as a country among other Latin American countries to which Imperial Germany must pay special attention – Capt. Paul Behncke, the commander of the cruiser “SMS Falke”, drew Berlin’s attention after he sailed the ports of this long country for several months, and thoroughly studied the Andean country’s domestic, foreign and trade relations and its special military-political potential. As part of the “Kaiserliche Marine Cabinet” (Imperial Naval Cabinet) files marked as “Geheim” (Secret), a 23 page typed document called “Militärpolitischer Bericht” (military-political report) written in the Peruvian port of Callao on the 13th of February 1905 can be considered the “Behncke-memorandum” or even a doctrine due to its importance - as later also confirmed. Especially, because some of the ideas and suggestions contained in these 11 paragraphs proved to be strategically valuable: the pillars of the German pre-World War I Chile-policy were based on the thorough analysis and proposals of Capt. Behncke, who later became the Commander-in-Chief of the *Reichsmarine* as an admiral during the first half of the 1920’s.

Keywords   German-Chilean military and naval relations before 1914; US-Chilean relations during the first part of the 20th century; US-German rivalry to dominate Latin America during the pre-World War I period

Chilére mint olyan országra, melyre a császári Németországnak Latin-Amerikán belül megkülönböztetett figyelmet kell szentelnie, Paul Behncke kapitány, az „SMS Falke” cirkáló parancsnoka hívta fel Berlin figyelmét, amikor több hónapon át végighajózta a hosszú ország kikötőit, s így alaposan tanulmányozhatta az andoki ország bel-, kül- és kereskedelmi viszonyait, speciális katonapolitikai adottságait.² A „Kaiserliche Marine Kabinet”

1 Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Email: fischer.ferenc@pte.hu

2 Paul Behncke az I. világháború előtti években meglátogatta az afrikai német kolóniákat, jól megismerte Kelet-Ázsiát és Ausztráliát is. 1903 és 1905 között a *Falke* cirkáló parancsnokaként több mint két évet töltött az amerikai földrész csendes-óceáni és atlanti-óceáni partvidékein. Az I. világháború alatt a harmadik csatahajó-kötél parancsnoka volt, zászlóshajója pedig a *König* sorhajó volt. A skagerrak-i csatában való részvételéért a „*Pour le Mérite*” kitüntetést kapta II. Vilmostól. Paul Behncke admirális 1920 és 1924 között állt a Weimari Köztársaság haditengerészete, a *Reichsmarine* élén mint a Tengerészeti Vezetés Főnöke, *Chef der Marineleitung*. Utódja Hans Zenker admirális lett, akit 1928-ban Erich Raeder admirális váltott fel. Prentzel, Admiral a. D.: Admiral Paul Behncke. Zu seinem 70. Geburtstag am 13. August 1936. In: Wissen und Wehr. Heft 7. 1936. 420. o.; Fischer Ferenc:

(Császári Tengerészeti Kabinet) aktái közt található „Geheim” (titkos) jelzetű, a perui Callao kikötővárosban 1905. február 13-án papírra vetett, 23 gépelt oldalas „*Militärpolitischer Bericht*” (katonapolitikai beszámoló) valójában – a későbbiekben beigazolódott – fontosságánál fogva „Behncke-memorandumnak”, sőt doktrínának is tekinthető.³ Az itt megfogalmazott gondolatok, javaslatok stratégiai értékűnek bizonyultak: Németország I. világháború előtti Chile-politikája fő vonalaiban ugyanis Behncke kapitánynak – aki a 20-as években a Reichsmarine admirálisa lett – alapos helyzetelemzésére, javaslataira épült.⁴ Amikor öt évvel később az „SMS Bremen” cirkáló számos chilei kikötő meglátogatása után átkelt a Magellán-szoroson, a hadihajó parancsnoka, Goette kapitány 1910 májusában Montevideo kikötőjében összegezte frissen szerzett chilei tapasztalatait, s az alábbiakat állapította meg: „*Miután Őfelsége »Bremen« (hadihajója – F. F.) több hónapon át Chile legkülönfélébb kikötőiben tartózkodott, így Őfelsége »Falke« (cirkálójának – F. F.) [...] 1905. február 13-i beszámolójában rögzített megállapításokat, annak minden lényeges pontját helytállóan találtam.*”⁵

Melyek azok a – Behncke által megfogalmazott, majd a Goette kapitány által is megerősített – „lényeges pontok”, amelyek az évek múltán sem veszítettek jelentőségükből? Hogyan tekintettek a *Kaiserliche Flotte* chilei vizeken több hónapot eltöltő kapitányai a századforduló utáni Chilére a Reich szemszögéből nézve? Hogyan tájékoztatták e tengerészeti beszámolók a berlini döntéshozókat? Mindenekelőtt II. Vilmost, hiszen nem protokolláris udvariasság volt csupán az, hogy a jelentéseket személyesen – a császári flottára mint saját alkotására oly büszke – „Őfelsége a Császárnak” (*An Seine Majestät dem Kaiser*) címezték, valamint Tirpitz admirálisnak, a német admirálisnak, azaz a Birodalmi Tengerészeti Hivatal nagy befolyású államtitkárának (Staatssekretär des Reichsmarine Amtes). Ők azok közé a döntéshozók közé tartoztak, akik döntő módon meghatározták a császári Németország Chilével (Latin-Amerikával) kapcsolatos német törekvéseit.

Berlinbe természetesen a Külügyi Hivatal (Auswärtiges Amt) Latin-Amerikában – így Chilében – szolgáló diplomatái részéről is folyamatos tájékoztatás érkezett, de a rendszeres, részben kiképzési céllal is dél-amerikai vizekre küldött német cirkáló kapitányai a német diplomáciai képviselletektől független, speciális hírforrást jelentettek. Szemben a német diplomaták jelentéseivel a német cirkáló parancsnokainak egy sor előnyük volt: a Santiagóban vagy másutt Latin-Amerikában szolgáló követek távoli posztjaikon nem rendelkeztek annyira naprakész információkkal az európai, illetve német kül- és belpolitikai kérdésekről, míg e parancsnokok kihajózásuk előtt számos friss

A „háború utáni háború” 1919–1933. A versailles-i szerződés kijátszása. A weimari Németország haditengerészeti, légi és katonai aktivitása Ibero-Amerika országaiban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014. 608. o.

3 Korvetten-Kapitän und Kommandant Euer Majestät Schiff „Falke” Paul Behncke. *Militärpolitischer Bericht*. Callao, 13. Februar 1905. Geheim. An Seine Majestät den Kaiser. Berlin. Kaiserliche Marine-Kabinet. Akten betreffend Einstellung chilenischer Offiziere in der Kaiserlichen Marine. Band 1. vom 1905. Archiv der Marine. Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg (a továbbiakban: BAMA) BAMA RM 2/1222.

4 Az „Admiralstab der Marine” 1918 előtti aktáinak német-latin-amerikai kapcsolatokra vonatkozó iratait mindeztáig nem vonták be a kutatásokba. A témánkba vágó, a német levéltári forrásokat legalaposabban feltáró, gyakran idézett, s ezért alapműnek is tekintett monográfia sem használta fel e „kapitányi jelentéseket”: Schaefer, Jürgen: *Deutsche Militärhilfe an Südamerika. Militär- und Rüstungsinteressen in Argentinien, Bolivien und Chile vor 1914*. Düsseldorf, 1974.

5 Kommando „SMS Bremen”. *Korvetten-Kapitän und Kommandant Goette. Militärpolitischer Bericht. Geheim*. 10. Mai 1910. Admiralstab der Marine. Akten betreffend Chile. Allgemeines. Von Januar 1907 bis Juli 1916. Kriegsakten BAMA RM5/V 5556.

információt, instrukciót kaptak a német diplomáciai és üzleti köröktől. A korabeli német cirkálók parancsnokai igen felkészültek, tájékozottak voltak már abból adódóan is, hogy az északi-tengeri vizekről a távoli csendes-óceáni (például kínai német birtokokat), illetve dél-atlanti kikötőket látogattak végig a Szezei-csatornát vagy a Magellán-szorost használva. A „*Falke*” parancsnoka, Behncke kapitány saját közvetlen tapasztalatai alapján így egyaránt jól tájékozott volt a kínai fejleményekről (például a Boxerfelkelésről), az orosz-japán háborúról, de az USA új keletű tengerészeti, politikai-kereskedelmi aktivitásáról is, például Közép-Amerikában. A Behncke-memorandum a perui Callaoban íródott februárban, de az előző heteket Behncke még azzal töltötte, hogy cirkálójával végiglátogatta a chilei partvidék egészét a – német kolóniák kereskedőháza által prosperáló – déli kikötőktől kezdve a messzi Északon fekvő salétromkikötőig, de hajója már 1905 májusában El Salvador partjai előtt, Ajacutla kikötőjében horgonyzott. Az „*Euer Majestät Schiff Falke*” kapitánya innen is jelentette benyomásait császárnak a közép-amerikai köztársaságok általános bel- és külpolitikai, pénzügyi helyzetéről.

A hajók kapitányai, tisztjei számára a Latin-Amerikában tevékenykedő német követek, konzulok, helybeli német kolóniák, karöltve az érintett államok parlamenti-kormányzati, illetve tengerészeti-katonai szerveivel, általában nagyszabású országjáró programokat, fogadásokat rendeztek. A hajók kapitányai gyakran tettek nagyobb utazásokat, így nemcsak a partvidéki területeket, kikötőket ismerték meg, hanem az adott ország belső vidékeit is. Eközben számos lehetőségük adódott friss információk szerzésére. A német kapitányok világkörüli útjaik során összeállított „*Katonai-politikai jelentésével*” alig versenghettek a Latin-Amerikában szolgáló német diplomaták beszámolóival, mivel a német hajóparancsnokok a meglátogatott országokban találkoztak a német konzulokkal, követekkel, a fogadó országok kormányzati-katonai-tengerészeti vezetőivel, sőt más tengeri nagyhatalmak hadihajóinak parancsnokaival is. Így nemcsak egy-egy országról voltak friss és átfogó információik, hanem a többi latin-amerikai országban mutatkozó nagyhatalmi aktivitásról, az ott zajló bel- és külpolitikai eseményekről, folyamatokról is. A német diplomaták alapvetően egy-egy országhoz, szűkebb régióhoz kötődő elemző tevékenységével szemben a német tengerésztisztek által összeállított „*Katonapolitikai jelentések*” tehát átfogó – mondhatni kontinentális, sőt olykor globális – jellegűek voltak. Dominált bennük a nagyobb „rálátás”, az összehasonlításra való törekvés, az amerikai „nyugati félteke-dimenzióban” való elemzés: azaz annak vizsgálata, hogy a Német Birodalom befolyása hogyan alakult az európai nagyhatalmakkhoz, mindennekeelőtt a Brit Birodalomhoz, Franciaországhoz, illetve az Egyesült Államokhoz képest *egész* Latin-Amerikában.

A latin-amerikai országok fővárosaiba akkreditált német diplomaták országjelentései külön-külön befutottak Berlinbe, ahol azok elemzése, feldolgozása, szintetizálása az Auswärtiges Amt egyes osztályainak a feladata volt. A német kapitányok jelentései azonnal összegző módon íródtak, hiszen mint Behncke kapitány 1904/1905-ös körútja során is – brazíliai, argentin, chilei, ecuadori, kolumbiai, panamai, Costa Rica-i, salvadori – tapasztalatai, benyomásai révén az egyes országokra vonatkozó felesleges, kevésbé fontos részletek háttérbe szorultak, s szubkontinentális látószög alapján a latin-amerikai összbenyomások és összehasonlítások kerülhettek előtérbe. A német „kapitányi jelentésekben” szinte minden esetben „*An seine Majestät dem Kaiser*” jelzés olvasható, azaz a megszólított II. Vilmos volt, míg például a Buenos Aires-i vagy santiagoói követségek leveleinek címzettjei a mindenkori kancellár, illetve a Wilhelmstraße voltak. II. Vilmoshoz, illetve a szűkebb tanácsadó-döntéshöz berlini központhoz tehát

két fontos csatornán érkeztek információk: a Külügyi Hivatalon keresztül a rendszeres, sűrű, gyakran – akár olykor naponként is érkező – követségi jelentések, táviratok, illetve az alkalomszerű, de terjedelmesebb, átfogóbb jellegű, nemegyszer stratégiai jellegű elemeket is tartalmazó tengerészeti-katonapolitikai beszámolók.

Behncke korvettkapitány 1905 februárjában papírra vetett II. Vilmosnak írt elemzése „Következtetések politikánkat illetően” című „II. Összegző fejezetében” az alábbiak olvashatók: „*Ha mindabból, amit hallottam és láttam, következtetést vonok le, akkor oda lyukadok ki, hogy Chilében olyan kedvező talaj áll rendelkezésünkre, mint sehol másutt, kivéve talán Dél-Braziliát. Hogy befolyásunkat Dél-Amerikában biztosítsuk, nekem úgy tűnik, elsősorban Chilére kell támaszkodnunk.*”⁶

Behncke kapitány gondolatait mindenekelőtt az „óriási német érdekek Dél-Amerikában” („*enorme deutschen Interessen in Südamerika*”), azok védelme-kiterjesztése határozta meg: a *Reich* legfontosabb dél-amerikai hídfőállásának Chilét, az országon belül pedig, mint legfőbb németbarát támaszt, a chilei hadsereget, sőt perspektivikusan a chilei hadiflottát tekintette. E dokumentumok lényegesen befolyásolták a Császári Németország Chilére, s részben egész Latin-Amerikára is kisugárzó politikáját, s eredményeként az I. világháborút megelőzően az intenzív chilei-német (katonai) kapcsolatoknak köszönhetően, Chilét mint „Dél-Amerikai poroszait”⁷ említették a korabeli diplomáciai-publicisztikai írások.

Behncke kapitány általános benyomásait a chilei nép jellemzésével kezdte (1. pont: „*Das Volk*”): „*A faj egysége kétségtől elölly az argentinok kozmopolitizmusához, a brazilok sokféleségéhez, és kimondottan előnytelen faji kevertségéhez képest. [...] A chilei (férfira – F. F.) oly jellemző kimagasló katonai tulajdonságokat mindenki dicséri. Hála Chile mérsékelt klímájának a (chilei férfi – F. F.) energikusabb és frissebb a többi dél-amerikai néphez képest.*”⁸ Az ország természeti adottságainak a 2. pontban („*Das Land*”) történet jellemzése kapcsán Behncke úgy vélte, hogy Argentína hatalmas termékeny pampáikhoz képest Chile kevésbé agrárjellegű, viszont bővelkedik szénben, ásványkincsekben, mindenekelőtt Észak-Chile salétromban és ércekben hallatlanul gazdag. „*Mindent egybevetve a feltételek egy ipari fejlődés irányába hatnak, amelyet a bőséges vízierő elektromos árammá alakítása különösen előmozdít. Egészében véve az ország gazdasági összkilátásai (Gesamtaussichten) oly kedvezőek, hogy ebből a szempontból nézve bizonyára teljesen megéri (voll lohnt), hogy eszközeinkkel előmozdítsuk fejlődését, és hogy abban meghatározó befolyást nyerjünk.*”⁹

„*A külpolitikai helyzet*” („*Die aussenpolitische Lage*”) című részben (4. pont) az elemzés először sorra vette Chile szomszédait. Az 1905-ben íródott jelentésnél feltétlenül szem előtt kell tartanunk egyfelől a gazdag salétromtartományokért folyó csendes-óceáni háború (1879–1883) területi következményeit, másfelől az 1895–1902 közötti igen feszült, Patagónia birtoklásáért folyó – még a háború lehetőségét is magában rejtő – argentin-chilei határkonfliktust, és a hatalmas fegyverkezési programokat, melyek csak 1902 nyarára zárultak le.¹⁰ Az úgynevezett „májusi paktum” (1902) kereté-

6 „*Wenn ich aus allem, was ich gehört und gesehen habe, einen Schluss ziehe, so geht dieser dahin, dass in Chile ein so günstiger Boden für uns besteht, wie kaum wo anders, ausgenommen vielleicht Südbrasilien. Um unseren Einfluss in Südamerika zu sichern, müssen wir, so scheint mir, uns vorwiegend auf Chile stützen.*” BAMA RM2/1222.

7 Fischer Ferenc: „Dél-Amerika poroszai”. Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai (1885–1931). Hispánia, Szeged, 1999.

8 BAMA RM2/1222.

9 BAMA RM2/1222.

10 Burr, Robert N.: *By Reason or Force. Chile and the Balancing of Power in South-Amerika, 1830–1905.* Berkeley and Los Angeles, 1967.

ben a két szomszédos ország kölcsönösen csökkentette katonai kiadásait, hadiflottájuk állományát, és ezért amikor Behncke e két országot meglátogatta, már arról számolhatott be, hogy „az Argentínával való ellentétet úgy lehet tekinteni, hogy azt már áthidalták. Itt úgy tűnik, hogy a helyzetet végérvényesen lezárták.”¹¹ 1904-ben a teljes tangerpartját elveszítő Bolíviával megkötött – a status quo sérthetlenségét kimondó – szerződés javította a két országnak a csendes-óceáni háború utáni tartósan feszült viszonyát, azonban „Peruval tartósan feszültség (dauernd Spannung) áll fenn [...] A Peruval kapcsolatos háborús összeütközést azonban kizártnak tartják, mivel Peru számára lehetetlenség, hogy a harcot Chilével egyedül vegye fel és minden bizonnyal csalódnia kellene abban a reményben, hogy netán az Egyesült Államok beavatkozik (Peru – F. F.) oldalán.”¹²

Az 1900-as évektől kezdődően a dél-amerikai külpolitikai viszonyrendszer elemzésekor, mint ahogy az a Behncke-jelentésben is jól tükröződik, az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai aktivitása került egyre inkább a vizsgálódás fókuszába. Az Amerikai Egyesült Államok haditengerészete az 1898-as spanyol-amerikai háború tengeri ütközetei (a Fülöp-szigetek és Kuba tényleges megszerzése) után, valamint Mahan admirális által kijelölt gyors flottaépítési program jóvoltából világhatalmi tényezővé vált. 1903-ban a Panama-csatorna övezet kizárólagos biztosítása és katonai megerősítése révén, továbbá a *Royal Navy* fokozatos kivonulása a Karib-térségből és az 1901-es Hay–Pauncefote-szerződéssel a Karib-medence „de facto átadása” az *US-Navy*-nek nemcsak új hatalmi viszonyrendszert – „*Imperium Americanum*” – jelentett az USA és Közép-Amerika, valamint az Antillák kapcsolatában, hanem azt is, hogy az új tengeri hatalmi viszonyok a nyugati féltekén már egészen a Magellán-szorosig éreztették hatásukat.¹³ Behncke kapitány nem titkolta ellenszenvét az *US-Navy* iránt, amely Japánnak a Csuzima-szorosban elért győzelmét ellensúlyozandó 1905-ben jelentős flottaköteléket – a Nagy Fehér Flottát – küldött a Magellán-szoroson, azaz chilei vizeken át a Csendes-óceánra. Az észak-amerikai hadihajók végiglátogatták Dél-Amerika csendes-óceáni kikötőit, így a chilei Valparaisóban is lehorgonyoztak. 1905-ben Dél-Amerika legdélibb parti vizein még szokatlan volt a csillagos sávot viselő USA-flottakötelék megjelenése, mint ahogy az észak-amerikai kereskedelmi jelenlét és részesedés is elhanyagolható volt még ekkoriban Chilében. Az USA csendes-óceáni flottakötelékének látogatása azonban, mint ahogy azt Behncke kapitány írta „az érdeklődés előterébe helyezte [...] az Egyesült Államokhoz való viszonyt. Mint bizonyára minden dél-amerikai államban, talán az egyedüli kivétel Peru, mely a Chilével való ellenségeskedése miatt sokat kockáztat, kevés szimpátiával és bizalommal tekintenek az Egyesült Államok politikájára. Ennek törekvéseit találóan az »Amerikát az amerikaiaknak« (Amerika für die Amerikaner) kifejezéssel jellemezzük. Az ezzel szemben kifejezett elutasítás kétségkívül fontos, kedvező körülmény a mi mostani és jövőbeni chilei pozíciónknak.”¹⁴

11 BAMA RM2/1222.

12 Uo.

13 Wehler, Hans Ulrich: Der Aufstieg des amerikanischen Imperialismus. Studien zur Entwicklung des Imperium Americanum. (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft 10.) Göttingen, 1987.; Nearing, Scott/Freeman, Joseph: La diplomacia del Dólar. La Habana, 1961.; Niess, Frank: Der Koloss in Norden. Geschichte der Lateinamerikapolitik der USA. Köln, 1986.; Fischer, Ferenc: Az Amerikai Egyesült Államok katonai jelenléte és stratégiája a Karib-térségben a XX. század elején. In: Tanulmányok Kuba történetéből (szerk. Anderle Ádám) Szeged, 1985. 17–37. o.

14 „Diese ausgesprochene Abneigung gegen diese ist unzweifelhaft ein wichtiger, günstiger Umstand für unsere jetzige und zukünftige Stellung in Chile.” BAMA RM2/1222.

1906-ban az SMS „*Falke*” ismét végighajózta Dél-Amerika csendes-óceáni partvidékét. A hajó új parancsnoka Ammon korvettkapitány ugyanúgy, ahogy elődje Behncke kapitány császáranak egy 24 oldalas „*Geheim*” jelzetű „*Militärpolitische Berichterstattung*”-ban számolt be a cirkáló útjáról, az egyes andoki országok helyzetéről. A hajó hosszú távolléte során öt hónapot töltött chilei vizeken, 1906 augusztusától decemberig, mialatt „*a cirkáló a partvidék minden részét felkereste.*”¹⁵ „*A katonai jelentéstétel*” nagyjából ugyanolyan sorrendben elemezte Chilét, mint az előző évi. Érdemes ezért összehasonlítani a „*Falke*” két egymást követő beszámolóját.

Ammon kapitány Chile általános külpolitikai helyzetét elemezve, azt kedvezőnek találta, mivel „*Chile olyan politikai határokat ért el, amelyek természetesen egybeesnek a földrajziakkal és a gazdaságiakkal [...] Nincs különösebb ok arra, ami Chilét háborúra kényszerítené, és egyik szomszédja részéről sem fenyegeti támadás mindaddig, amíg csak fegyveres erejét – legalább úgy, ahogy eddig – fenntartja.*”¹⁶ Az Argentínával való viszonyra immáron a jó kapcsolatok jellemzőek, amelyek felváltották a „*korábbi feszültséget*” Mivel „*a Bolíviával való viszony rendezett*”, Ammon kapitány is a Peruval való viszonyt tartotta igazán problematikusnak, melynek fő oka az, hogy „*Peru értékes provinciáinak elvesztését még nem tudta teljesen elfelejteni [...], de fokozatosan mégis megszokja a már 25 év óta fennálló állapotot. Tacna provincia kérdése még nyitott. Peru egyedül túlságosan is gyenge, a jövőben is az marad, és képtelen arra, hogy új küzdelmet folytasson Chilével.* (Peru számára – F. F.) szövetségesek nincsenek kilátásban. (*Bundesgenossen sind nicht in Aussicht.*)”¹⁷

Ammon kapitány még több teret szentelt az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatoknak, mint elődje, – s mint írta – ennek fő oka az, hogy Chilének „*az Egyesült Államokhoz való viszonya szomszédai után minden bizonnyal a legfontosabb*”.¹⁸ Ő is azt tapasztalta, hogy „*a chileieknek az észak-amerikaiak nem szimpatikusak [...] de hogy manapság meddig is terjed az Államok befolyása, azt nehéz pontosítani*”. Az idő és sok egyéb körülmény azonban az Egyesült Államok malmára hajtja a vizet: ámbár az „*amerikai tőke eddig Chilében nem volt kiemelkedő módon tevékeny*”, mégis az „*amerikai áruk és nyersanyagok a dolgok természetes fejlődéséből adódóan egyre nagyobb piachoz jutnak itt. Az Államokkal való kereskedelmi kapcsolatok tehát megerősödnek*”. A kapitány különösen azt tartotta aggasztónak, hogy „*vannak befolyásos chilei körök, amelyek vonzódást mutatnak az Államokhoz*”.¹⁹ Ammon kapitány a Chile–USA viszonyt végül az alábbiakban összegezte: Chilének „*az Államokhoz fűződő kapcsolata jövőbeni alakulását illetően a viszonyítási pont várhatóan az lesz, hogyan alakulnak az Államoknak a többi dél-amerikai állammal való kapcsolatai. Valószínűleg nem tévedünk akkor, amikor azt tételezzük fel, hogy Chile, mely egyike az (USA-hoz képest – F. F.) földrajzilag legtávolabb fekvő államoknak, és erős öntudattal rendelkező nemzet, kényszer nélkül nem fog az Egyesült Államok karjaiba esni. Hogy vajon mikor, hogyan, és előáll-e egyáltalán ilyen kényszer, azt nem lehet előrelátni.*”²⁰ „*Ilyen kényszer*”, azaz az Egyesült Államok nyomása Chilére 1905-től (összefüggésben a távolságokat

15 Kommando „SMS *Falke*”. Militärpolitische Berichterstattung. Chile. Korvetten-Kapitän und Kommandant Euer Majestät Schiff „*Falke*”. Ammon. Geheim. Atlantic. 9. Dezember 1906. Akten betreffend Chile. Allgemeines vom Januar 1907 bis Juli 1916. BAMA/V 5556.

16 Uo.

17 Uo.

18 BAMA RM5/V 5556.

19 Uo.

20 Uo.

lényegesen lerövidítő Panama-csatorna közeli átadásával, s a már hatalmas erőt képviselő *US Navy*-vel) egyre erőteljesebbé vált.²¹

A Behncke-memorandum 5. pontja „A chilei hadsereg” („*Chilenisches Heer*”) címet viseli. E hadsereg „bizonyára a Németország iránti szimpátia legszilárdabb alapja”.²² Azokat a sikereket, amelyeket e hadsereg a szervezet és a kiképzés terén német tisztek révén elért, egészen kiemelkedőnek minősítette Behncke. Azt a befolyást, amelyet Emil Körner tábornok, az egykori német kapitány (Hindenburg egykori évfolyamtársa a porosz hadiakadémián) elért, olyan nagynak és áthatónak tartotta, hogy szerepét értékelve maga is csak túláradó lelkesedéssel számolhatott be róla: „...bizonyára ritkán található olyan ember, aki ilyen pozícióban ilyet elért. Chilében minden fenntartás nélkül el kell ismerni azt a hihetetlen változást, melyet a hadsereg német átszervezése eredményezett [...] Éppen ezért azt a munkát, amit Körner tábornok a német befolyás kiszélesítéséért tett, nem lehet eléggé hangsúlyozni. Nagy népszerűségnek örvend, és a tisztek, akik az ezredesi rangig az ő befolyása alatt nőttek fel, tűzbe mennek érte”.²³ A német kapitány hosszasan jellemezte a tisztek és a katonák kiképzettségét, s miután a legtávolabbi helyőrségeket is végiglátogatta, különösen az tűnt számára fontosnak, hogy a legénységnél nagy hangsúlyt helyeztek a porosz drill hagyományainak megfelelően az egyéni kiképzésre, melyet más dél-amerikai országokban egyáltalán nem alkalmaztak. „A szabályzatok németek, szó szerint spanyolra fordítva. A fegyverzet teljesen, az egyenruha többé-kevésbé német [...] A chilei hadsereg kétségkívül magasabban áll, mint minden más, még az argentin hadsereghez képest is, és ez Chile politikai helyzetében rendkívüli fontossággal bír.”²⁴

A Behncke-memorandum talán egyik legfigyelemreméltóbb része – a 6. pont – a chilei haditengerészet, a „*chilenische Marine*” kérdésével foglalkozik. Az itt, e pontban leírtak, javasoltak már önmagukban is elégségesek voltak ahhoz, hogy a jelentés a titkos, azaz a „*Geheim*” ügykezelésű eljárások körébe kerüljön. 1905-ben Behncke kapitány ugyanis nem kisebb célt fogalmazott meg, minthogy a chilei fegyveres erőkhöz monopolhelyzetre kell törekednie Németországnak, azaz nemcsak a hadseregben, hanem a chilei hadiflottában is. Mindez annyit jelentett, hogy a chilei vizeken Trafalgar óta Nr. 1. hatalomnak számító *Royal Navy* befolyását meg kell törni, és Dél-Amerika akkori legerősebb és legnagyobb tengerészeti tradíciókkal rendelkező anglofil beállítottságú hadiflottájában a német tengerészeti befolyást kell keresztülvinni, a chilei flottát pedig a német hajógyárakban előállított hadihajókkal felszerelni. A *Kaiserliche Flotte* nemcsak az Északi- és Földközi-tengeren jelent meg erős kihívó hatalomként, s veszélyeztette félreérthetetlenül a brit tengeri pozíciókat, hanem a La Plata-torkolatban és Dél-Amerika csendes-óceáni partvidékein is.

Behncke kapitány a chilei haditengerészetről írt elemzését az alábbi tömör megállapítással kezdte. „A chilei haditengerészet angol minta szerint megszervezett.”²⁵ A „*nach englischem Muster*” természetesen azt jelentette, hogy a chilei hadiflotta hajóit évtizedeken keresztül az angol hajógyárak állították elő, s e célból egy állandó chilei

21 Meneses Ciuffardi, Emilio: El factor naval en las relaciones entre Chile y los Estados Unidos (1881–1951) Santiago de Chile, 1989.

22 „Die chilenische Armee ist wohl die festeste Grundlage der Sympathien für Deutschland.” BAMA RM2/1222.

23 „Die Offiziere bis zum Oberst sind unter seinem Einfluss erzogen und gehen für ihn durchs Feuer.” BAMA RM2/1222.

24 „Das chilenische Heer steht ohne Zweifel höher als jedes andere, auch als das argentinische und ist somit für Chiles politische Stellung von ausserordentlicher Wichtigkeit.” BAMA RM2/1222.

25 BAMA RM2/1222.

hajóvásárlási bizottság is működött Londonban. A hajók chilei tisztjeit a *Royal Navy* tanintézteiben, illetve iskolahajóin képezték ki. Gyakran szerződtek angol kiképzőtiszteket, gépészeket, hajómérnököket is. A német kapitány, aki hónapokon keresztül számos beszélgetést folytatott chilei tengerésztisztekkel, mégis arra a következtetésre jutott, hogy olyan repedések vannak az angol tengerészeti befolyásban, melyek lehetőséget kínálnak arra, hogy Chile követendő modellként ne csak a porosz hadsereget tekintse, hanem a császár büszkeségét, a személyes alkotásának tekintett *Kaiserliche Flotte*-t is. Ahogy a chilei hadseregben Körner tábornok véget vetett a sok évtizedes francia szisztémának, Behncke szerint ugyanúgy lehetőség kínálkozott a mintegy évszázados brit tradíció megtörésére. „Mindezek a fentebbi körülmények együttesen azt eredményezték, hogy a haditengerészet korábban (früher) teljesen angol befolyás alatt állt, mint ahogy annak idején a hadsereg francia alatt. Túlnyomórészt még most is (auch jetzt noch) ez a helyzet, különösen ami az idősebb tiszteket illeti. Úgy tűnik azonban, hogy a mi javunkra döntő csökkenés (entscheidende Abnahme) válik érzékelhetővé.”

²⁶ Ami II. Vilmos számára különösen hízelgő lehetett, az a sok dicséret volt, amit Behncke kapitány a Császári Flottáról hallott a chilei tisztektől: „A német flotta céltudatos, szisztematikus fejlődése imponál nekik, mint ahogy kimagasló véleménnyel vannak a benne uralkodó szellemről és fegyelemről. Azt gondolják, hogy káros tradícióktól mentes, s *Ófelsége (Euer Majestät)* gondoskodásával történő szabad flottafejlesztés különösen előrehaladt, és hogy ezért számukra a legjobb tanítómester a német flotta kell legyen.” ²⁷ A chilei haditengerészet német orientálódásának első konkrét jele az volt, amikor az idősebb magas rangú chilei tengerésztisztek azzal – az angoloktól való távolodás, szakítás első mozzanataként értékelhető – „direkt kívánsággal” (*direkter Wunsch*) fordultak Behncke kapitányhoz, hogy „chilei tengerésztiszteket vezényelhessenek át szolgálattételre a német haditengerészethez”.²⁸

1905 februárjától kezdődően egészen az I. világháború kitöréséig a chilei tengerésztiszteknek a német hadiflottához történő átvezénylése évről évre visszatérő témává vált az *Auswärtiges Amt* és a *Reichs-Marine Amt* között. Tirpitz admirális volt az, aki – bár óriási nyomás nehezedett rá, különösen a német hajógyárak részéről – végül is nem volt hajlandó beengedni chilei tengerésztiszteket a német flottába. Tirpitz ugyanis attól tartott, hogy éppen a „*via chilena*” révén, vagyis az alapvetően mégiscsak angolbarát chilei tengerészeket kémként felhasználva az angol admirális titkos információkat tudhat meg az egyre élesedő angol-német flottarivalizálás közepette a német hadiflottáról, annak fejlettségéről, kiképzési módszereiről. Tirpitz engedélyezési feltételként azt a chileiek számára elfogadhatatlan feltételt szabta, hogy a chileiek szakítsanak látványosan az angolokkal, álljanak át a németek oldalára, hajómegrendeléseiket csak Németországnak adják, s vállaljanak kötelezettséget arra, hogy a jövőben tisztjeiket kizárólag a német flottához küldik. Behncke kapitány jelezte: „A chilei haditengerészet német mintájú átszervezése és kiképzése Chilével való kapcsolatainkat nemcsak szorosabbra fűzné és növelné befolyásunkat az országban, hanem biztosítaná hajógyártó- és fegyveriparunk számára a bejutást a (chilei – F. F.) hadi- és kereskedelmi flottába [...] (a Császári Flottának ezért fogadnia kellene a chilei tengerésztiszteket, mert ők –F. F.) jelentősen támogatnák egy ipari piac meghódítását.”²⁹

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. „Die deutsche Flotte für sie die beste Lehrmeisterin sein müsse.”

²⁸ Uo. „Chilenische Seeoffiziere zur Dienstleistung bei der deutschen Marine zu kommandieren.”

²⁹ „Die Reorganisation oder die Erziehung der chilenischen Marine nach deutschem Muster würde nicht nur unsere Beziehungen mit Chile enger knüpfen und unsern Einfluss im Lande erhöhen, sondern

A Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonnban őrzött aktái alapján jól nyomon követhető, hogyan fogadták Berlinben az SMS „Falke” parancsnokának a chilei tengerésztiszteknek a német flottához történő átvezénylését pártoló javaslatát. „Ganz Geheim” jelzéssel ellátva Tirpitz admirális a Birodalmi Tengerészeti Hivatal államtitkára 1905 augusztusában arról értesítette az Auswärtiges Amt államtitkárát, hogy „Őfelsége, a császár” áttanulmányozta Behncke kapitány javaslatát, s további mérlegelés céljából hozzá, azaz a Reichsmarine Amt-hoz küldte át. Tirpitz a császár „*legfelsőbb parancsára*” (*Allerhöchsten Befehle*) hivatkozva arról értesítette a Külügyi Hivatalt, hogy a kérdésben ő maga is állást foglalt, mely szerint az alapvetően angolbarát chilei tengerésztisztek fontos információkat adhatnak az angoloknak a német haditengerészetéről, éppen ezért „...az SMS »Falke« javaslatát »elutasítani« (*abzulehnen*) értelemben terjeszti elő II. Vilmosnak.”³⁰ Tirpitz 1905 november 16-án már a végleges döntésről értesítette a Külügyi Hivatalt: „II. Vilmos jóváhagyta az előterjesztést, miszerint chilei tengerésztiszteknek a német flottához történő bevonásától tartózkodni kell. (*Abstand nehmen*)”³¹

A Behncke-memorandum 7. pontja „Az általános katonai helyzet Dél-Amerikában” az („Allgemeine militärische Lage in Südamerika”) címet viseli, melynek kulcsmegállapítása így hangzott: „Chile pillanatnyilag katonailag (1905. február – F. F.) kétségkívül a leginkább szövetségre alkalmas állam és uralmi helyzetet foglal el Dél-Amerikában”.³² Mire alapozta a német kapitány fentebbi megállapítását? Chile népessége ugyanis ebben az időben nem érte el a 3,5 milliót sem. Chile csekély létszámú lakossága ellenére azonban mégis a szubkontinens legnagyobb számú, kiképzettségben és felszereltségben pedig a legjobb hadseregével és hadiflottájával rendelkezett, ugyanis a chilei fegyveres erők 1895-től az Argentínával szembeni – a dél-amerikai vezető szerepet biztosító, Patagónia sorsát is eldöntő, s ezzel Chilét egyúttal atlanti-óceáni partvidékhez is juttató(!) – preventív háborúra készültek.³³ Körner tábornok egyik legjelentősebb, már a világháború körülményei közepette, 1915-ben íródott cikkében szintén kitért a századforduló körüli chilei-argentini háború lehetőségére. A „várt hadjáratra” (*erwarteten Feldzug*) 1897-1900 között a „*legeslegfeszítettebb, szinte emberfeletti... munkával*” az 1872 és 1878 közötti évjáratokat képezték ki, mégpedig 100 000 főt, a „*scharnhorsti* módszerek” szerint, „*kizárólag a háborúra felkészítő kiképzés keretében*”.³⁴

A szakirodalomban egyáltalán nem ismert, hogy Körner tábornok ezt a „Moltke-típusú” chilei hadsereget 1900-ban nemcsak az Argentína elleni háborúra készítette fel, hanem felajánlotta II. Vilmosnak – mint a chilei hadsereg éppen Németországban

---

auch unserer Schiffbau- und Waffenindustrie in der Kriegs- und Handelsmarine Eingang verschaffen... unterstützen sie die Eroberung eines industriellen Absatzgebietes wesentlich.” BAMA RM2/1222.

30 Uo.

31 Uo.

32 „Chile ist augenblicklich zweifellos militärisch der bündnisfähigste Staat und nimmt die Stellung der Vormacht in Südamerika ein.” BAMA RM2/1222.

33 „Der chilenische Generalstab ist stets auf den Krieg vorbereitet, hierin folgt General Körner dem Beispiel seines Landsmannes, des großen Moltke” – írta egy német katonai szakíró. Lindholm: Neues vom chilenischem Heere. In: Militär-Wochenblatt 58. 1. (1903) 1542. o.; Die Streit zwischen Argentinien und Chile. In: Internationale Revue über die gesamten Armeen und Flotten XVII Jg. VII. Heft April 1899. 636–641. o.; Die deutschen Offiziere in Chile. In: Allgemeine Militärzeitung. No. 65. 16. August 1897. 506–508. o.; Die Armee Chile's und Argentinien's. In: Allgemeine Militärzeitung No. 11. 17. März 1902. 87–88. o.; Quesada, Ernesto: La política argentina respecta de Chile 1895–1898. Buenos Aires, 1898.

34 Körner, Emil: Die südamerikanischen Militärverhältnisse. In: Deutsche Kultur in der Welt. 1915. Jg. 1. 146. o.

tanulmányúton lévő vezérkari főnöke – a chilei haderők kínai boxerlázadás leverésében való részvételét is. Körner tábornok az újabb chilei hadianyag-vásárlások céljából Németországban tartózkodott, amikor híre érkezett annak, hogy von Ketteler bárót, a császári német követet 1900. június 20-án meggyilkolták a kínai felkelők. Körner ekkor éppen szülővárosában, Halléban tartózkodott. Június 24-én levelet írt egy német tábornoknak azzal, hogy közvetítse a porosz hadügyminiszternek a javaslatát, miszerint felajánlja a chilei haderőket a boxerfelkelés leverésére.³⁵ A kínai boxerlázadás elfojtására nemzetközi hadtest szerveződött, melynek fő kezdeményezője II. Vilmos volt. A nemzetközi büntetőerők élére a német gróf Waldersee tábornok állt. Íme Körner tábornoknak a bonni külügyi archívumban található „Kína-levele”:

Halle a/S. 1900. június 24.

„Mélyen tisztelt Tábornok Úr!

...Szeretném a figyelmét egy olyan pontra felhívni, mely talán nem jelentéktelen.

A pillanatnyi kínai felfordulásban lehetséges, hogy Németország számára hasznos lenne, ha a Csendes-óceánon biztos, s legalábbis viszonylag erős segítője lenne. Chile színter hivatott erre a szerepre. Kiváló flottával rendelkezik, mely egy német flottaköteléknek megfelelő erőt tud átdobni rövid idő alatt Kínába, és én az 1897 és 1898-as években kb. 80 000-es elitcsapatot képeztem ki gyorsan, mégpedig a porosz szabályzatok szerint, nevezetesen a lövészetnél és a táborigazgatásnál, amelyeket 14 napon belül össze lehetne vonni. Szállításra a Dél-amerikai Gőz- és Hajótársaság hajói állnak rendelkezésre, mindegyik 2000 emberrel. Hogy Chile egy ilyen ösztönzésre azonnal kész lenne s követné azt, nem kétkeltem, mivel Németország segítőjének szerepe egy dél-amerikai köztársaság számára minden áldozatot megéri; és én ismerem azt a büszkeséget, amiért Chile Dél-Amerika poroszaiként nevezeti magát.

Hogy én kész vagyok az azonnali elutazásra, amennyiben a felvetett gondolatot mérlegelésre bocsájtanák, ezt bizonyára nem kell különösképpen bizonygatnom.

Azzal a kéréssel, hogy Excellenciás Uramnak, a Hadügyminiszter Úrnak ismételtelen nagyrabecsülésemet kívánom kifejezni, Nagyságodnak feltétel nélküli rendelkezésére bocsájtom magam.

Körner.,³⁶

E ponton szükséges visszautalnunk Behncke kapitány kijelentésére, miszerint Chile „kétségkívül katonailag a leginkább szövetségre alkalmas állam.”³⁷ Körner is úgy találta, hogy Chile Németország számára „bündnisfähig” lehet; vagy ahogy maga is írta: „Németország számára hasznos lenne, ha a Csendes-óceánon biztos, s legalábbis viszonylag erős segítője lenne. Chile színter hivatott erre a szerepre.” Körner egy a Reich-nek tett chilei katonai segítségnyújtási, lényegében ad hoc szövetség tervét vetette fel, mely saját megítélése szerint is „talán nem jelentéktelen.”³⁸ Nem találtunk utalást arra, hogy a levélnek mi lett a folytatása, sor került-e egyáltalán német részről a Körner által felvetett gondolat mérlegelésére. Az viszont tény, hogy az igen szoros, bár de iure katonai szövetség formáját nem öltő, chilei-német katonai kapcsolatokat német részről

³⁵ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Bonn (a továbbiakban PAAA) PAAA R 16640. A bonni Politisches Archiv aktái közt őrzött levél nem tartalmazott semmilyen utalást arra, hogy Körner név szerint kinek írta a levelet.

³⁶ PAAA R 16640.

³⁷ BAMA RM2/1222.

³⁸ PAAA R 16640.

a legmagasabb szinten is fontosnak minősítették. Amikor II. Vilmos testvére Heinrich főherceg 1914 áprilisában Chilébe látogatott – ezen esemény kétségkívül a két ország közötti kapcsolatok csúcspontját jelentette – miközben egy hatalmas erőt képező német flottakötelék vetett horgonyt a valparaisói öbölben,³⁹ a herceg uralkodó bátyjának írt levelében a következőképp tudósított a chilei hadseregről: „...mindenesetre a »militarismus« rendkívül értékes összekötőkapocs Chile és Németország között, mely révén nem lebecsülhető befolyást biztosíthatunk magunknak.”⁴⁰ Chile végül is nem vett részt a boxerfelkelés leverésében. Az bizonyos, hogy Behncke és Körner 1905-ben többször is tárgyalt egymással Chilében, s Körner minden bizonnyal hozzájárult Behncke kapitány véleményének formálódásához: „Ha mindabból, amit hallottam és láttam, következtést vonok le, akkor oda lyukadok ki, hogy Chilében olyan kedvező talaj áll rendelkezésre, mint sehol másutt [...] Hogy befolyásunkat Dél-Amerikában biztosítsuk, nekem úgy tűnik, elsősorban Chilére kell támaszkodnunk.”⁴¹

A „Behncke-Bericht” 8. fejezete „A német befolyás”, a „*Deutscher Einfluß*” címet viseli. Chile partjait délről északra és visszafelé is alaposan megismerő német tengerésztiszt mindenütt a Németország iránti „azonos szimpátiával” találkozott.⁴² Ennek okát nem utolsó sorban abban látta, hogy a *Reich* az egyedüli olyan állam, amellyel Chilének a múltban semmiféle vitás kérdése nem volt. A német cirkáló tiszteletére adott fogadásokon a chilei szónokok különösen a német tisztek és tudósok tevékenységét emelték ki, mint akik döntő módon hozzájárultak Chile fejlődéséhez. „A valóságban az a befolyás, amelyet a had- és oktatásügy terén gyakorolunk, rendkívül messze- és mélyreható. Minél több alkalmam van Chile megismerésére, annál jelentősebbnek és fontosabbnak tűnik nekem ez, összehasonlítva azzal a befolyással, amelyet a kereskedelmi kapcsolatok révén el lehet érni.”⁴³

Behncke látva a német „szellemi befolyás” chilei eredményét, különösen a chilei hadseregben és a pedagógiában, oktatásügyben – noha a német származású chileiek alig 1%-át jelentették a lakosságnak – arra az általános következtetésre jutott, s ez idővel értő fülekre talált Berlinben, hogy tudniillik „...én úgy gondolom, nekünk abban a gazdasági harcban (*wirtschaftlicher Kampf*), amit ezen a földrészen folytatnunk kell, hogy kereskedelmünk és iparunk számára piacot biztosítsunk (*Absatzgebiete sichern*), nem korlátozódhatunk csak arra, hogy azt csak tisztán gazdaságilag vigyük véghez. Hogy lehetőség szerint tartós és biztos kapcsolatokat teremtsünk, mindenekelőtt szellemi területen kell befolyáshoz jutnunk: a német tudományt és a német nyelvet tovább kell terjeszteni, és törekedni kell arra, hogy a német hadügyet és a német oktatásügyet, ahogy azt Chilében, úgy a többi dél-amerikai államban is bevezessük. Hogy sikereket érjünk el e téren, csak jó erőket (*gute Kräfte*) szabad külföldre küldeni e célból”.⁴⁴

39 Fischer Ferenc: „*Zeigen der Flagge*.” II. Vilmos három hadihajója és Henrich von Hohenzollern főherceg különleges missziója 1914 tavaszán és nyarán Brazíliában, Uruguayban, Argentínában és Chilében. IN: *Öt kontinens. Az ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék Tudományos Közleményei*, Szerk.: Majoros István. Budapest. 2014.

40 „...jedenfalls bildet der »Militarismus« ein außerordentliches, wertvolles Bindeglied zwischen Chile und Deutschland, durch welches uns ein nicht zu unterschätzender Einfluß gesichert sein dürfte.” PAAA R 16660

41 BAMA RM2/1222.

42 BAMA RM2/1222.

43 Uo.

44 „...müssen wir vor allem auf geistigem Gebiet Einfluss gewinnen: deutsche Wissenschaft und deutsche Sprache müssen weiter verbreitet und versucht werden, deutsches Heer- und deutsches Unterrichtswesen wie in Chile, so auch in den anderen südamerikanischen Republiken einzuführen.” BAMA RM2/1222.

Behncke kapitány jelentésének 9. pontjában „*Növekvő német kereskedelmi – gazdasági harc*” – „*Wachsen deutschen Handels. Wirtschaftlicher Kampf*” – először Chilével foglalkozott, majd Dél-Amerika egészére is vonatkozó megállapításokat tett. Az 1880-as évektől 1905-ig a chilei-német kereskedelem lendületesen bővült, s ezért a német kapitány úgy vélte, hogy Chilében „*mindent egybevetve jelenleg Németország az az ország, amely a kereskedelem, a hajózás és az ipar területén a legjobb kilátásokkal (besten Aussichten) rendelkezik a további fejlődést illetően.*”⁴⁵ S valóban, az 1905 utáni években a chilei-német kereskedelmi kapcsolatok viharos gyorsasággal bővültek. A chilei 1910. szeptemberi centenáriumi ünnepekre az országban élő német származású chileiek társadalmi szervezetei egy kétkötetes emlékkönyvet adtak ki „*Deutsche Arbeit in Chile*” címmel. Ennek egyik fejezete a német kereskedelemmel és hajózással foglakozik. Az itt leírtak lényegében egy – az andoki országban elért – német „gazdasági sikersztori” egyes állomásait vázolták fel: 1886 és 1908 között ugyanis a német-chilei kereskedelem értéke 14-szeresére emelkedett!⁴⁶ A német-chilei szerzőpáros túláradó büszkeséggel írt arról, hogy az 1880-as években Dél-Amerika pacifikus partvidékén „*német termékek normájaként*” (*Norm für deutsche Erzeugnisse*) még csak elsősorban a nürnbergi játékokat tekintették. Azonban a „*német szorgalom és kitartás*” (*deutscher Fleiss und Ausdauer*) eredményeként 1909-re Chile importjának 24%-át már a német exporttermékek tették ki, s ezzel Nagy-Britannia mögött szorososan a második helyre küzdötték fel magukat, miközben „*Németország Chile legjobb vevőjévé*” (*Deutschland das beste Kunde Chiles*) vált.⁴⁷ Chile legfőbb bevételi forrásának, a salétromexportnak a fele(!) irányult Németországba, részben a kimerült porosz földek termőképességének javítására, részben a robbanóanyag-ipar szükségleteinek kielégítésére. „*Bizonyára joggal lehet azt állítani, hogy a német mezőgazdaság hatalmas vásárlóereje (riesige Konsumkraft) nélkül Chile fő terméke még hosszú ideig nem érte volna el azt a világméretű jelentőséget, mint amit napjainkra elért.*”⁴⁸ Már 1905-ben is ez volt a helyzet, hiszen Behncke is azt állapította meg, hogy „*a mindennél fontosabb salétromkivitel nagyobb része Németországba irányul.*”⁴⁹ A Krebs–Pommerenke szerzőpáros a chilei export jelentőségét és bővíthetőségét többek közt azzal kívánta Németországban még vonzóbbá tenni, hogy nemcsak a német nehézipar, hanem a német ipar teljes egésze számára is „*jó piac*” (*gute Markt*) a chilei. Mint írták, „*...ipari termékek az ólomkatonáktól a Krupp-ágyúig, a zsebkéstől az ekéig, a mechanikus játéktól a Borsig-mozdonyig, a dróttól a vasúti sínekig, a legegyszerűbb harisnyától a legfinomabb konfekcióig, a kávéskannától a Wolf-féle ezer lóerős gőzkazánig*” vevőre találtak Chilében. „*Ugyancsak nehéz olyan területet találni, ahol a német termékek ne ütötték volna ki a piacról más termelő országok konkurenciáját, vagy legalábbis becsülettel nem álltak helyt; hadihajókon, szénen és petróleumon kívül Németország minden lehetséges áruajtából szállított.*”⁵⁰

Behncke kapitány helyzetelemzéséből az derül ki, hogy szinte biztosra vette, hogy az angol rivális fölébe kerekednek. Ugyanakkor elsőként jelezte Berlinbe, hogy már a közeli jövőben az USA lesz a legnagyobb gazdasági riválisa Németországnak, mind

45 BAMA RM2/1222.

46 Krebs, Carl – Pommerenke, Gustav: *Deutscher Handel und Deutsche Schifffahrt in Chile*. In: *Deutsche Arbeit in Chile* Bd.1. Festschrift des Deutschen Wissenschaftlichen Verein zu Santiago zur Centenarfeier der Republik Chile, Santiago, 1910. 72–87. o.

47 Uo. 77. o.

48 Uo. 73. o.

49 BAMA RM2/1222.

50 Krebs–Pommerenke: i. m. 72. o.

Chilében, mind pedig Dél-Amerika más országaiban. „A jövőre nézve a legnagyobb konkurensnek az Egyesült Államok tekinthető. Mind a chileiek, mind a (chilei – F. F.) németek azon az általános nézeten vannak, hogy a nem távoli időben komoly verseny csak Németország és az Egyesült Államok között fog lezajlani. Ezt a gazdasági harcot meg kell vívniuk úgy Brazíliában, mint Chilében, s a maradék Dél-Amerikában. Ezt a harcot e földrész legtöbb országában viszonylag kedvező feltételekkel vehetjük fel, s ezt éles szemmel, minden eszközzel és késlekedés nélkül kell tenniük, hogy külföldi érdekeinket ne csak most, hanem még inkább a jövőre nézve felbecsülhetetlen módon sérelem ne érje. Amennyiben a német birodalom külhatalmi pozíciót akar elfoglalni, úgy akkor bizonyos külföldi államokban olyanfajta befolyással kell rendelkeznie, hogy maga is ezen (országok – F. F.) által támogatva kell legyen. Ahol számunkra külföldön a katonai bázis hiányzik, ott a politikai és gazdasági annál fontosabb.”⁵¹

Behncke kapitány memorandumának 10. pontja „Németország helyzete az Egyesült Államokkal összevetve” („*Stellung im Vergleich mit den Vereinigten Staaten*”) – logikus folytatása volt mindannak, amit a 9. pontban a „*gazdasági harc*” kapcsán megállapított: Dél-Amerikában a jövőre nézve a német politikai, üzleti, katonai köröknek a fő riválist már nem is annyira az angolokban, hanem sokkal inkább az észak-amerikaiakban kell keresniük. Nemcsak a chileiek, de a *Kaiserliche Flotte* számára is nagy jelentőségűnek számított, hogy a *US Navy* 1905-ben – az oroszokkal szemben győztes japán flotta ellensúlyozására – az Atlanti-óceánról a Csendes-óceánra csoportosította át flottájának jelentős részét. A manőverben résztvevő amerikai hadihajók horgonyt vetettek Valparaisóban Behncke cirkálójá, a „*Falke*” közelében. A német kapitánynak így lehetősége nyílt arra, hogy szakmailag szemrevételezze az ugyancsak gyorsan növekvő *US Navy* új hajóit, s beszélgetést folytasson észak-amerikai tengerésztisztekkel. Behncke úgy vélte, hogy a *US Navy* flottakötelék megjelenése a valparaisói öbölben nemcsak a chileiek előtt kívánta demonstrálni az észak-amerikai erőt, hanem Németország előtt is: „*E szempontból, azaz az Egyesült Államok és a köztünk fennálló verseny miatt érdemel figyelmet az észak-amerikai csendes-óceáni flottakötelék látogatása.*”⁵²

Behncke kapitány számos megbeszélést folytatott idősebb chilei tengerésztisztekkel, és politikusokkal, akik ugyancsak meglátogatták a *US Navy* hadihajóit. Tőlük mindig csak azt hallotta, hogy Chilében a katonai-tengerészeti körök fenntartással viseltetnek az USA külpolitikáját illetően, tartanak attól, s ezért az USA pánamerikai törekvéseinek kivédésére, ellensúlyozására inkább a német befolyást kívánják: „*Ismételtén kimondták a német befolyás (növelése – F.v.F.) iránti kívánságukat.*”⁵³ Hat évvel később 1911 februárjában Erckert santiagói német követ ismertette a chilei külpolitikai doktrínát, azt röviden úgy foglalta össze, hogy Chile gyengeségéből adódóan egyedül nem tud elegendő ellensúlyt kifejteni az USA növekvő nyomásával szemben, ezért a Moneda-palotában „*...az a kívánság él, hogy legalább két európai nagyhatalmat, mint barátot tartson Chile*”, azaz Nagy-Britanniát és Németországot az USA-val szemben.⁵⁴

51 „*Als schärfsten Konkurrenten für die Zukunft sieht man die Vereinigten Staaten an [...] in nicht ferner Zeit ein ernster Wettbewerb nur noch zwischen Deutschland und den Vereinigten Staaten bestehen würde. Diesen wirtschaftlichen Kampf müssen wir aufnehmen wie in Brasilien so in Chile und in den übrigen Südamerika [...] Will das deutsche Reich eine Auslandmachtstellung einnehmen, so muß es in gewisser Auslandsstaaten derartigen Einfluß besitzen, das es selbst durch diesen gestützt wird. Wo uns im Auslande die militärische Basis fehlt, ist die politische und wirtschaftliche um so wichtiger.*” BAMA RM2/1222.

52 „*Von diesem Gesichtspunkte aus und dem des Wettbewerbs zwischen uns und den Verinigten Staaten verdient auch der Besuch des nordamerikanischen Pacific-Geschwaders Beachtung.*” Uo.

53 „*Immer wieder der Wunsch nach Vergrößerung des deutschen Einflusses ausgesprochen.*” Uo.

54 „*Wunsch besteht wenigstens zwei europäische Großmächte als Freunde zu erhalten.*” BAMA RM5/V 5559.

Mind a német cirkáló, mind az USA hadihajói parancsnokainak tiszteletére a chilei tengerészeti hatóságok fogadásokat rendeztek, ahol a chilei tengerésztisztek – írta Behncke – „nem titkolták az észak-amerikaiakkal szembeni ellenszenvüket”. Állandóan kritizálták a US Navy tisztjeit, miközben tüntetően szimpátiát, baráti érzelmeket mutattak a „Falke” tengerésztisztjei iránt. A chilei tengerésztisztek mesélték el felháborodottan Behnckének azt, hogy egyes észak-amerikai tisztek olyan megengedhetetlen hangot ütöttek meg a chilei tengerésztisztekkel szemben, hogy az általános megrökönyödést váltott ki közöttük: „Nem aaptalanul érezték a chileiek az észak-amerikaiak megnyilvánulásai során azt, hogy ők (az észak-amerikai tisztek –F. F.) mintha egy meghódított és félcivilizált országban lennének. Az Esmeralda (chilei hadihajó – F. F.) tiszti étkezdéjében egy észak-amerikai tiszt a következő kijelentést tette: néhány éven belül a ti chilei lobogótok felkerül a mi csillagsávós lobogónkra. Ugyanez a gondolat, azaz, hogy ők a dél-amerikai államok felett egy bizonyos joggal rendelkeznek, képezte az alapját annak, amit nekem egy (észak-amerikai tiszt – F. F.) elmondott: hamarosan rendet teremtenek Venezuelában és Columbiában, s ha ők ezt nem is akarják, akkor egyszerűen ráteszik a kezüket (e két országra – F. F.). Hogy vajon egyáltalán van-e, s milyen jelentősége van a valóságban az ilyen kijelentéseknek, természetesen kívülről esik az én véleményalkotásomon, azonban azt a beállítottságot, amivel az észak-amerikai tengerésztisztek Chilébe érkeztek, mégis elég jellemzőnek találtam ahhoz, hogy ezeket [...] ismertessem.”⁵⁵

Behncke kapitány nem utolsó sorban az USA befolyás feltartóztatására azt javasolta memorandumában II. Vilmosnak és Tirpitznek, hogy „...amennyiben biztosítani akarjuk befolyásunkat Dél-Amerikában... elsősorban Chilére kell támaszkodnunk.”⁵⁶ Behncke Dél-Amerikába kinevezendő tengerészeti attaséra tett javaslatát Tirpitz évekig elvetette, mígnem 1912-től Berlin Buenos Aires székhellyel a Cono Sur országaira mégis csak kinevezett egy tengerészeti attasét. E lépés már összefüggésben volt a német támogattságú, az USA ellen irányuló ABC-tervekkel, azaz hogy Dél-Amerika legjelentősebb három állama – Argentína, Brazília, Chile – lehetőség szerint németbarát tömböt képezzen, az „észak-amerikai veszéllyel” (*nordamerikanische Gefahr*) szemben.

Az I. világháború előtti években a statisztikai adatok egyértelműen alátámasztották Behncke kapitány – még 1905-ben tett – előrejelzését, miszerint a dél-amerikai piacok feletti uralomért a két legfontosabb versengő fél az Amerikai Egyesült Államok és Németország lesz. Németország teljes külkereskedelmi forgalmában megnövekedett a dél-amerikai piac jelentősége. 1881-ben a Latin-Amerikával folytatott külkereskedelem még csak 0,95%-át tette ki a német külkereskedelemnek, de 1913-ra már elérte a 7,6%-ot. Dél-Amerika összkereskedelmében Nagy-Britannia és az USA után a harmadik helyen Németország állt. Ezen összesített adatok háttérében országoként, illetve régióként sajátosan alakult a helyzet.⁵⁷ Kasdorf 1916-ban írt „Gazdasági harc Dél-Amerikában” című munkájában egyértelműen USA–Németország párviadalról írt, ahol a tét a Latin-Amerika feletti gazdasági hegemonia megszerzése volt. Az I. világháború előtt a német kereskedőházak dél-amerikai exportsikerei ténylegesen megkérdőjelezték

55 „...machten kein Hehl aus der bestehenden Abneigung gegen sie... In wenigen Jahren ist Euer chilenischen Stern in unseren Sternenbanner aufgenommen... Nun würden sie bald Ordnung in Venezuela und Columbien schaffen und wenn diese nicht wollten, so würden sie einfach Hand darauf legen.” BAMA RM2/1222.

56 „Um unsern Einfluss in Südamerika zu sichern, müssen wir ...uns vorwiegend auf Chile stützen.” Uo.

57 Dunker, Rudolf: Wirtschaftsstudien aus Südamerika, speziell über Chile. Leipzig/München, 1910.; Meissner, Walter: Das wirtschaftliche Vordringen der Nordamerikaner in Südamerika. Cöthen, 1919.; Daenell, Ernst: Das Ringen der Weltmächte um Mittel- und Südamerika. In: Meereskunde, Jg. 13. 1919. H.1–35. o.

a Monroe-doktrína érvényességét. Az I. világháború előtt két hatalmas egymás felé közeledő, sőt egymásba átnyúló, egyre táguló befolyási övezet térhódítása volt megfigyelhető Latin-Amerikában. Az egyik – az USA-é – Északról Dél felé terjedt, a másik – Németországé – éppen ellenkezőleg Délről Észak felé. Kasdorf idézett munkájában e két ellentétes irányú – a korábbi angol uralkodó befolyást lényegesen visszaszorító – expanziós irányt az alábbiakban foglalta össze, amivel utólag is igazolta Behncke kapitány 1905-ös, az Amerikai Egyesült Államok felől fenyegető veszélyre mint fő riválisra vonatkozó, figyelemfelhívó helyzetelemzését: „Amennyiben összefoglaljuk a számadatokat, úgy Dél-Amerika összkülkereskedelmének értékeléséből az következik, hogy ámbár Anglia számszerűleg az élen áll, de – Dél felől jövet (von Süden kommend) – Argentínában, Chilében, Brazíliában, Uruguayban, Paraguayban és Bolíviában Németország egyre inkább megközelíti Anglia részesedését; mialatt – Észak felől jövet (von Norden kommend) – az Egyesült Államok sikeresen nyomul előre, és egyre inkább uralja Dél-Amerika északi államainak kereskedelmét. Így áll a helyzet Dél-Amerikában. (So ist die Lage in Südamerika.)”⁵⁸

---

58 Kasdorf: i. m. 42. o.